

Dr hab. Jolanta Wojciechowska prof. UŁ
Instytut Geografii Miast, Turyzmu i Geoinformacji
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

Łódź, 4 stycznia 2022 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Eweliny Surdackiej
pt. „Czynniki i efekty rozwoju agroturystyki w województwie świętokrzyskim”**

Podstawa wykonania recenzji

Pismo prof. dr hab. Barbary Kołodziej, przewodniczącej Rady Dyscypliny Rolnictwa i Ogrodnictwa Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie z dnia 29 października 2021 roku.

Recenzowana rozprawa doktorska, przygotowana pod kierunkiem promotora dr hab. Joanny Hawleny profesora uczelni i promotora pomocniczego dr hab. Anny Mazurek-Kusiak profesora uczelni, powstała w Katedrze Turystyki i Rekreacji Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie.

1. Wstępne informacje o rozprawie

Rozprawa doktorska obejmuje problematykę agroturystyki w województwie świętokrzyskim (stan i perspektywy rozwoju), ujętą w kontekście wielofunkcyjności i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Praca wpisuje się w szerszy dyskurs akademicki dotyczący zarówno zakresu badań nad turystyką i rekreacją oraz obszarem wiejskim jako przedmiotem badań w naukach rolniczych. Podjęta problematyka jest dobrze rozpoznana w naukowym piśmiennictwie, szczególnie w zakresie rozwoju agroturystyki w Polsce.

Przedłożona do oceny rozprawa liczy 244 strony wraz ze spisem bibliograficznym oraz załącznikami. Tekst zasadniczy ma 211 stron i składa się z czterech rozdziałów o zróżnicowanej strukturze. Na przykład rozdział pierwszy ma 7 podrozdziałów, a trzeci – 2.

Bibliografia zawiera 167 pozycji, w tym 23 adresy internetowe. W rozprawie umieszczono 122 tabele, 33 rysunki, 12 fotografii i 4 załączniki: dwa wzory kwestionariusza ankiet, jeden dla osób prowadzących gospodarstwo agroturystyczne, drugi dla turystów oraz dwa wzory tabel do metody Servqual w konwencji *ex ante* i *ex post*.

Strukturę rozprawy stanowi wstęp, cztery zasadnicze rozdziały oraz podsumowanie i wnioski. We wstępie, oprócz krótkiego wprowadzenia do problematyki badawczej i uzasadnienia jej wyboru oraz omówienia układu pracy, został bardzo zwięźle zaprezentowany cel rozprawy i hipoteza badawcza. Rozdział pierwszy, zatytułowany „Agroturystyka jako przedmiot badań w naukach rolniczych” prezentuje literaturowe rozważania w zakresie następujących zagadnień: wielofunkcyjności obszarów wiejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju, terminu agroturystyka, genezy jej rozwoju, prawnych uregulowań oraz determinant, korzyści i barier rozwoju. W rozdziale drugim dokonano charakterystyki gospodarczej, społeczno-demograficznej i turystycznej województwa świętokrzyskiego. W rozdziale trzecim krótko omówiono zastosowane metody badań, zaś szerzej metody opracowania zebranych danych. Rozdział czwarty zawiera omówienie wyników badań przeprowadzonych w gospodarstwach agroturystycznych z właścicielami i turystami, z podziałem na badania zasadnicze i uzupełniające. Całość rozprawy zamyka podsumowanie oraz wnioski przedstawione razem z rekomendacjami.

2. Wartość merytoryczna i osiągnięcia rozprawy doktorskiej

Cel i hipoteza badawcza, jak wspomniano wyżej, zostały krótko nakreślone już we wstępie rozprawy. Zostały jednak sformułowane w sposób mało przejrzysty, aby nie rzecz skomplikowany językowo. Jedno i drugie wymaga uważnego wczytania się w treść, aby zrozumieć ostateczny przekaz Autorki, który *de facto* jest bardzo prosty, zwłaszcza w przypadku hipotezy, której całościowe brzmienie jest nader oczywiste, bo odnoszące się do głównych czynników sprzyjających rozwojowi agroturystyki i wskazań kierunku, a raczej sposobu dalszego jej rozwoju. Do głównych czynników Autorka zaliczyła walory przyrodnicze, kulturowe i tradycje rodzinne kultywowane w gospodarstwach rolnych (ale tych bliżej nie wyjaśniła). Z uwag metodologicznych należy dodać, że ani we wstępie, ani też w dalszych częściach rozprawy nie zostało wprost określone co jest przedmiotem, a co problemem badawczym rozprawy. W zamian tego jest dużo wyjaśnień, na różnych stronach pracy, odnoszących się do kwestii podjętej problematyki. Brakuje natomiast uporządkowanej

prezentacji zasadniczych elementów przyjętej ścieżki metodologicznej, czyli jednoznacznego określenia przedmiotu i podmiotu badań, problemu badawczego, zakresu przestrzennego oraz czasowego. Zakres czasowy badań został wyjaśniony po raz pierwszy w rozdziale trzecim, dopiero na s. 98, a następnie powtórzony w kilku miejscach np. w rozdziałach: 3.2 na s. 100; w 4.2 na s. 144 czy w 4.3 na s. 185. Takie częściowe dawkowanie i powtarzanie zasadniczych informacji w różnych częściach rozprawy oceniam nie najlepiej.

Dawkowanie informacji również występuje w przypadku objaśnień dotyczących koncepcji metodologicznej. Widać to szczególnie w rozdziale trzecim zatytułowanym "Materiał i metody badań", a podzielonym na podrozdziały 3.1. „Zakres badań” i 3.2. „Metody i organizacja badań”, w którym najmniej jest objaśnień dotyczących badań terenowych, dużo zaś jest wyjaśnień (co oceniam korzystnie) dotyczących koncepcji opracowania zebranych w terenie materiałów, czyli doboru do analizy statystycznej testów i współczynników statystycznych. Dlatego uznaję, że rozdział ten, a także jego dwa podrozdziały noszą tytuły mało adekwatne do prezentowanej treści. Uważam, że w podrozdziale 3.2 wyjaśnienia na s. 100 dotyczące „prac terenowych” wśród turystów są niejasne. Autorka napisała, że zastosowała „metodę sondażu diagnostycznego” wśród „losowo wybranych osób i podmiotów”, nadmieniając, że było to 1100 + 126 turystów i 100 właścicieli gospodarstw agroturystycznych. Zatem określenia: metoda sondażu diagnostycznego i próba losowa wśród tak dużej liczby respondentów są tutaj nieporozumieniem. Odnosząc się do zamieszczonych w aneksie wzorów kwestionariuszy ankiet, należy podkreślić wnikliwość poruszonych w nich zagadnień. Ankieta z właścicielami gospodarstw agroturystycznych składa się z 26 pytań, przeważnie zamkniętych oraz metryczki, a z turystami – 25 pytań. Do ankiety Servqual zastosowano 22 pytania.

Do tytułów pozostałych rozdziałów czy podrozdziałów rozprawy także można mieć uwagi. Na przykład mało precyzyjny jest tytuł podrozdziału 1.2 „Pojęcie i znaczenie agroturystyki”. Moim zdaniem zapowiada on kwestię definiowania pojęcia agroturystyki, a następnie omówienia znaczenia zjawiska agroturystyki. De facto jego treść odnosi się wyłącznie do kwestii definicji. Z kolei w tytułach podrozdziałów: 1.6 („Determinanty rozwoju agroturystyki”) i 1.7 (Korzyści i bariery rozwoju agroturystyki”) brakuje informacji, że rozważania będą zaprezentowane w świetle przeglądu literatury. Zupełnie nieadekwatny do treści jest tytuł podrozdziału 2.1 „Geneza województwa świętokrzyskiego na tle historii Polski”. Podrozdział jest zaledwie 1,5 stronicowy i nie ma w nim niczego o genezie województwa świętokrzyskiego, a fakty historyczne kończą się na 1471 roku. Pierwsze trzy podrozdziały zawarte w czwartym rozdziale pt. „Wyniki badań” są bardzo długie (każdy

liczący ok. 40 stron), można było je podzielić na dwa podrozdziały. Ich tytuły uważam, że są również mało precyzyjne, zwłaszcza podrozdziału 4.2, gdzie Autorka przedstawia nie tylko zachowania konsumentów usług agroturystycznych, ale także ustala istotnie statystycznie związki mające znaczenie w ocenie tych usług.

Należy zaznaczyć, że większość podrozdziałów w pierwszym i drugim rozdziale nie kończą się żadnym podsumowaniem, natomiast w poszczególnych podrozdziałach rozdziału czwartego (tj. „Wyniki badań”) krótkie wnioski (a raczej spostrzeżenia) zostały umieszczone po każdym analizowanym zagadnieniu (prezentowanych poprzez tabelę lub rysunek) i również nie zawarto w nich końcowych podsumowań. Podrozdział pt. „Dyskusja” obejmuje zaledwie dwie strony i odnosi się do walorów turystycznych województwa świętokrzyskiego, w tym głównie przyrodniczych oraz do rolnictwa ekologicznego. W tym ważnym podrozdziale zupełnie nie ustosunkowano się do uzyskanych wyników badań oraz nie dokonano (także w innych miejscach rozprawy) oceny przyjętych miar statystycznych (określone testy i współczynniki korelacji) jako wypracowanej przez Autorkę metody kompleksowej analizy czynników rozwoju agroturystyki. Nie udzielono odpowiedzi na ile można wypracowaną metodę zastosować w badaniach na innych obszarach i w jakim stopniu jest ona uniwersalna. A jest to ważne, gdyż przy większości użytych zmiennych korelacje były słabe. Autorka na s. 187 napisała, że „część badanych powiązań i zależności może zadziwiać prostotą przekazu”. Takie pojedyncze zdania odnoszące się do zastosowanej metody, nie można uznać za wyczerpującą ocenę. Trzeba też dodać, że Autorka własne wyniki badań niezwykle rzadko porównuje z wynikami uzyskanymi przez innych badaczy.

W ostatniej części rozprawy zatytułowanej „Podsumowanie i wnioski”, liczącej ponad 5 stron, wnioski zostały przedstawione przemiennie z rekomendacjami. Autorka zaczyna od rekomendacji i dopiero w szóstym punkcie pisze, co wykazały badania naukowe prowadzone wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz turystów. Trzy wnioski formułuje pod kątem właścicieli gospodarstw agroturystycznych, a jeden pod kątem turystów. W zaprezentowanym sposobie przedstawiania wniosków, przemieszanych z rekomendacjami (dla których raczej trzeba domyśleć się adresatów) dostrzegam brak merytorycznego porządku.

Bibliografia obejmuje 144 pozycje, w tym tylko trzy obcojęzyczne i to wyłącznie jako raporty, głównie Komisji Europejskiej. Fakt ten oceniam mało korzystnie. Ponadto należy zaznaczyć, że spis bibliograficzny zawiera różnorodne niedociągnięcia lub nawet błędy w zapisie nazwisk autorów, np. w poz. 144 jest Zygar, powinno być Zegar. Szczególnie niejasny jest zapis stron przy publikacjach, np. dla pozycji 30 (Jalinik) widnieje tylko jedna

strona – 56, a jest to artykuł liczący kilkanaście stron, do tego brakuje numeru czasopisma w którym się ukazał, powinno być Rozprawy Naukowe, nr 123.

Niejasny zapis w spisie bibliograficznym stron dla poszczególnych pozycji ma swoje niedobre konsekwencje w powołaniach bibliograficznych stosowanych w tekście. Otóż Autorka dysertacji w powołaniach wymienia tylko nazwisko autora/ów i rok publikacji, bez podania strony, nawet wtedy, kiedy przytacza cytaty. Jako przykład wyjaśniający skutek takiego powołania bibliograficznego niech będzie podrozdział 1.3.2 (Etapy rozwoju agroturystyki w Polsce), gdzie Autorka rozprawy powołuje się na moją publikację z 2006 roku aż 6 razy, nie podając oczywiście w notkach bibliograficznych stron, zaś w spisie bibliografii widnieją wszystkie strony, czyli od 99-120. Można więc zadać pytanie – Czy czytelnik ma sam sobie dobrać strony z których korzystała Autorka dysertacji? W takim razie może dochodzić do różnych informacyjnych niezgodności. I tak jest w moim przypadku, gdyż nie zgadzam się z informacjami umieszczonymi w dysertacji na s. 33, a odnoszących się do pierwszego powołania na moją publikację z 2006 roku. Uznaję, że zostały one niewłaściwie dobrane, a nawet błędnie zinterpretowane. W rozprawie zostało napisane, że „Istotnym czynnikiem, który przyczynił się do rozwoju agroturystyki stała się rewolucja przemysłowa i procesy urbanizacyjne” (s. 33). Ja, o wymienionych czynnikach pisałam, ale w kontekście pierwszej fazy (1873-1918) rozwoju turystyki na terenach wiejskich na ziemiach polskich. W tym czasie ani przez praktyków, ani też akademików nie operowano terminem agroturystyka, dlatego nie zgadzam się z przypisywaniem mi nieodpowiednich informacji.

Podobny problem wystąpił na s. 46, gdzie Autorka dysertacji napisała: „Produkt agroturystyczny Kaczmarek J. określa jako ...”. W moim przekonaniu Jacek Kaczmarek, Bogdan Włodarczyk i Andrzej Stasiak w książce pt. „Produkt turystyczny” wydanej w 2010 r. definiują pojęcie produktu turystycznego, a nie agroturystycznego. Przytaczanie stron w powołaniach bibliograficznych jest więc bardzo ważne.

Poza tym warto dodać, że w niektórych fragmentach rozprawy jednak brakuje powołań na źródła (np. na s.11 czy s.22) lub ich zapis jest bardzo skrótowy, np. KSOW, 2015 (s.38).

W rozprawie zawarto 33 rysunki o strukturze kołowej lub słupkowej oraz dwie mapy raczej o ubogiej treści kartograficznej. Jedna mapa pokazuje za pomocą barwy wśród zarysów granic województw położenie województwa świętokrzyskiego w kraju (s.71), a druga jego podział administracyjny (s.72). Zabrakło mapy przedstawiającej rozmieszczenie badanych gospodarstw agroturystycznych na terenie województwa świętokrzyskiego, a także mapy

pokazującej zmiany w liczbie obiektów w badanym okresie, co pozwoliłoby na poszerzoną interpretację zjawiska.

W rozprawie zamieszczono aż 122 tabele, wszystkie o prostej konstrukcji oraz w powtarzalnym schemacie. W paru miejscach zdarzyła się niezgodność numeracji tabeli z przywołaniem w tekście (np. na s. 188). Do wielu tytułów zarówno tabel, jaki i rysunków można mieć uwagi językowe oraz merytoryczne. Tytuły są często nieprecyzyjne, zbyt skrótowe albo niejasne. W przypadku tabel mogą to być następujące przykłady: nr 11 (Powierzchnia gospodarstw), nr 15 (Pracujący w rolnictwie), nr 19 (Migracje wewnętrzne województwa świętokrzyskiego), nr 27 (Elementy infrastruktury agroturystycznej) czy nr 30 (Ocena znaczenia poszczególnych walorów zwiększających atrakcyjność pobytu w gospodarstwie), a dla rysunków: nr 20 (Zamiar ponownego przyjazdu), nr 21 (Gotowość polecenia ośrodka znajomym) czy nr 22 (Ogólna ocena obiektu w skali 1-5).

Szczególnie zastanawiający dla mnie jest cel zamieszczenia tabeli 3 na s. 37 pt. „Fazy rozwoju turystyki na terenach wiejskich w Polsce”. W źródle tabeli jest umieszczony następujący zapis: „Opracowanie własne na podstawie (Wojciechowska, 2006)”. Interesuje mnie, co w tej tabeli jest własnym opracowaniem Autorki dysertacji, skoro tabela kończy się na tej samej fazie (od 1989 r.) co w wymienionym źródle, czyli moim opracowaniu z 2006 roku. Trzeba nadmienić, że od 1989 r. upłynęło aż ponad 30 lat, których w tabeli 3 zupełnie nie uwzględniono. Ponadto tabela ta w tekście nie doczekała się żadnego komentarza Autorki dysertacji.

Od strony językowej należy stwierdzić, że praca jest nierówna. Wiele jest fragmentów napisanych językiem skomplikowanym, wymagającym od czytelnika uważnej koncentracji. Zdarzają się nieliczne błędy techniczne.

Podsumowując tę część recenzji należy podkreślić, że opiniowana rozprawa jest oparta na bogatym materiale pierwotnym zebrany w terenie (m.in. samych ankiet łącznie zebrano 1326) i poddany metodzie analizy oraz metodom matematyczno-statystycznym. Za pomocą średnich pozycyjnych, współczynników korelacji i szeregu różnych testów sprawdzających rozkład cech zmiennych, zostały objaśnione oraz zinterpretowane wyniki dla bogatego wachlarza konkretnych zjawisk występujących w agroturystyce w województwie świętokrzyskim.

Do najważniejszych osiągnięć recenzowanej rozprawy zaliczam:

- kompleksowe uporządkowanie wiedzy o czynnikach i barierach rozwoju agroturystyki na terenie województwa świętokrzyskiego;

- dobre rozpoznanie cech społecznych, demograficznych i kulturowych grup badawczych, czyli właścicieli gospodarstw agroturystycznych oraz turystów;
- poszerzenie wiedzy na temat usług świadczonych w gospodarstwach agroturystycznych w kontekście ich oceny przez turystów (przed i po skorzystaniu z danej usługi) oraz percepcji tych usług przez właścicieli gospodarstw agroturystycznych.

W świetle powyższych uwag stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Eweliny Surdackiej jest obarczona różnymi niedociągnięciami, jednak dostrzegam duży nakład pracy Autorki w całościowej koncepcji metodologicznej, a przede wszystkim w zbieraniu materiałów źródłowych oraz interpretacji wyników prowadzonych analiz. Autorka zgromadziła imponujący materiał źródłowy i poradziła sobie z jego statystycznym opracowaniem, dlatego rozprawę oceniam pozytywnie.

3. Wnioski końcowe

Przedstawioną do recenzji rozprawę doktorską pt. „Czynniki i efekty rozwoju agroturystyki w województwie świętokrzyskim” Pani mgr Eweliny Surdackiej oceniam pozytywnie. Uważam, że Pani mgr Ewelina Surdacka wykazała się wiedzą teoretyczną oraz samodzielnym prowadzeniem pracy naukowej.

W związku z powyższym stwierdzam, że opiniowana dysertacja spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w trybie Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r., Nr 65 poz. 595 z późn. zm.) w zw. z art. 179 ust. 1 ustawy z dn. 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 30 sierpnia 2018 r. poz. 1669).

Przedkładam więc wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Pani mgr Eweliny Surdackiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jolanta Wojciechowska